

T A R İ H VESİKALARI

Sayı: 14

Birinciteşrin 1944

Cilt: III

KIRIM TARİHİ

VEYA

NECATİ EFENDİ'NİN RUSYA SEFARETNAMESİ

[c. III. sayı: 13, sayfa: 68 den devam]

bozulub münhezim ve firar etmekle asker-i islâm dönüb geldiler. El-hamdü l'illâhi taâlâ bu dahi nusret-i azîm oldu. Bu esnada Bender'in keyfiyeti²³ zuhûr edince der'akab ordu-yı humayuna ve Âsitaneye tahrirat ve ahzolunan esir ve on kelle ve üç dil irsal olunub ümmet-i Muhammed mesrûr ola deyü. *şîir*:

Taâl Allâh zehî tevfik-i bâri avn-i rabbânî

Bu müjde-i neşât-engîz ve haber-i meserret-âmiz ve keyfiyet-i ahali-i Kırım ve Tatar ve kabâil-i Nogay cümlesi firâde firâde Devlet-i Aliyyeye ve ordu-yı humayuna tahrirat olunmuş iken ol eyyamlarda ordu-yı humayun ve kal'a-i Bender ve kılâ'-i sairenin²⁴ hikmet-i Huda mâhiş haberleri gelüb ba'dehu han-ı Kırım Kaplan Giray, Nogay ve Bucak tâifelerinden Yedsanlı يدسانلى nam Tatar-ı ordu-şikâr asker-i bî-şûmar ile Özü'ye ve andan Kırım cânibine geçüb Özüboy tâbir olunur nam mahalde kabâil-i mezkûrların reis-i menhusları olan Can Memit Muhabet nam mirza ve sair mirzalar küffarın tarafına tahrirat gönderüb ahd ü peyman edeçler ki bizler ve Han-ı Kırım ve gerek sair erkân-ı devlet-i Kırım ve Şirin Mirzalarıyla cümlemiz Osmanluya fermanber olmakdan ise bu zamanda sizin gibi bizlere hayır-hah devlete kul olmak yeğdir ve dahi Kalmık Tatarı ki Or kalesi muharebesinde nicesi helâk ve bâkisi firar edüb kendiler ise Karakalpağa bir baş işte biz de geldik size asker olmağa can ve baş deyü bu vech üzere Donuz kırımında yani küffârın sene başı demekdir ana binaen birbirlerinden sened alub sened verüb ve iki taraftan dahi rehinler alınub bu gûne takviyet verildikden sonra han-ı mezbur biraz levendatiyle Kırım'a gelüb serasker-i âlişan hazretleriyle görüşüb esnâ-yı kelâmda ordu-yı humayunun keyfiyeti tahrir ve Nogay Tatarı Devlet-i Aliyyeye can ve baş hizmet için cümlesi iyâl ve evlâd ve mallarını Tuna'dan geçirüb Rumeli tarafında olalar ki yalnız kendüleri emrolundukları mahalde küffar ile ceng ve muharebe ederler. Lâkin Halil Paşa²⁵ Hazretleri bir türlü ısga etmediklerinden Nogay ve Bucak Tartarları payımâl oldular. Ana binaen cây-ı selâmetin ararlar. Bizler de perişan olub geldik lâkin bize bir mikdar zahîre ve harçlık iktiza eyledi deyü vezîr-i müşarûñileyhden akça ve zahîre matlûb etmekle Paşa Hazretleri

[23] 1770 yazında üç ay muhasaradan sonra Bender kalesinin Rusların hücumuna dayanamıyarak teslim olması.

[24] S. O. IV, s. 53, *Gülbün-i Hanan*, s. 190-191.

[25] S. O. II, s. 297-298

dahi çâr-nâ-çâr sekiz on günlük zahîreyle iki bin altın tedarük edüp verdi. Maahaza ordumuzun zahîresi killet üzere ve hazîneye gayet müzayakamız var iken yine aldı. Ba'dehu sekiz on günden sonra han-ı mezbur Bahçesara-ya gidüb erkân-i devlet-i Kırım ve Şirin ve Mirzalarını cem'edüb küffar ile Nogay keyfiyeti balâda zikrolunduğu üzere bunlara takrir ve ne gûne olacağını ifade ve beyan ve sizlere dahi lâzımdır ki Moskov ile sulh(ü) salâh edüb sened alub sened veresiz ki Kırım vilâyeti ve iyâl ve evlâd ve mal ve emlâkleriniz halâs ola dediklerinde mezbûrların cümlesi cevab ederler ki padişahım yedimize bir sened ver ki bizler de ana göre sened verüb sened alalım deyü iltimas eylediler. Han-ı mezbûr dahi cümlesinden bir mahzar tahrir ve kendü ibtida temhir ba'dehu mezkûrların imzalarını tahrir ve temhir eylediler. Lâkin bu maddeye mahrem olanlar beyninde mastur idi ve bu zikrolunan sened kim küffar tarafına irsal olunduğu esnâda hân-ı mezkûr azl ve Devlet-i Aliyyeden bâ-fermân-ı âli mübaşir gelüb keyfiyet-i hal hanın ma'lûmu oldukda mahrem-i esrar olanları yine da'vet edüb cümleye hitâb ederler ki, "Bizi azletmişler gelen ferman üzere gitmek münasib midir? Yoksa cevab verelim mi?," dedikde cümle erkân-ı devleti münasibi gitmekdir Zira Hanım ma'lûm-ı devletindir Kırımlıdan bu sırrı çoğu bilmez ve ehl-i kura ve kasabat dahi bilmezler başka han gelse gerekdir. Sonra Kırım iki taraf olunca cevab vermek müşkil olur. Osmanlu askeri dahi gelen han tarafına takviyet verdikden sonra bizi berbad ederler. Kerem edüb size bir şey yokdur ferman mucebince teşrif buyurun dediklerinde han nâçar gelen mübaşir ile kalyona binüb gitdi ve eğer bu keyfiyete nice vakıf olundu deyü sual vârid olursa içlerinden nice kimesneler vardı ki bu fakir ol kimesneler ile bir iki sene ülfet edüb ana binaen esrarlarını bu fakirden ketmetmezler idiler ve razılar değiller idi. Zira okur yazar zümresinden olub ve bu eyi mâna ve âlâmet değildir lâkin bizler dahi mecburuz dediler idi ve sair hüner erinden dahi istimâ' olunurdu ve sizlerden hoşnud idik. Zira sizler bir iki seneden mütecevazdir ki memleketimizi hıfz u hiraset ve küffar ile muharebe olundu ma'lûm lâkin bu fesadın vukuu Nogay Tatarından ve hanların Kırım içinde oturmayıb Koşanda²⁶ olduklarındandır. Ol sebebden Kırım içinde olan Şirin Mirzaları dahi fırka fırka olub itâatden çıkdılar deyü naklede-ler idiler ve niceleri de müşarünileyhe vasfetmişlerdir lâkin ne faide Kırım'ın hali nedir ve ne gûnadır deyü bir kere Devlet-i Aliyye tarafından sual olunmamışdır. İttakû firâsat al-mu'mini fa-innahû yanşuru bi-nûr illâhi ta'âlâ²⁷ فاه ينظر بنور الله تعالى fehvâsı üzere diyaneti vezaretine

[26] Bucak veya Yedisan bölgesinde Pirut ırmağının sol tarafında Bender'in güneyinden gelen yol üzerinde Kırım Hanları tarafından sefer zamanlarında merkez ittihaz edilen bir kasaba.

[27] Müminin firasetinden sakınıınız. Zira her şeyi (Hadis, mealen tercümesi) Tanrı gözüyle görür.

galib olan ol Serasker-i âlî-şan tekrar-be-tekrar Bender tarafından gelen mezkûr Nogay ve Kırım içinde olan kabailleri ve Şirinlerin ve Mirzaların küffar ile olan hal ü keyfiyetlerini ve seksen beş (1771) senesi için kifayet mikdarı hazîne ve zahîre ve asker-i vâfire ve topçu ve humbaracı ve lâğamcı ve mühimmat-ı lâzime-i seferiyye için Âsitane-i saadete ve ordu-yı humayuna arz u i'lâm ve mahzar ve tahrirat-ı seraskerî irsal ve sene-i mezkûre için hal müşkildir hemen Hakk sübhanehu ve taâlâ fazl u kere-miyle cümlemizi hıfz-ı emanında eyliye âmin deyü hatm-i kelâm eyledi. Ba'dehu bir müddet dahi Or kalesinde ikamet ve meşta vakti gelince kal'a-i mezbûreye ocakludan asker tertib ve ta'yinatları verilüb ve üzerine Sahib Giray Sultan²⁸ iki yüz atlı ile bahara değin altı ay karakol gezer deyü ta'yinat verilüb ve bâki asker ile vezir-i müşarünileyh hazretleri kışla için Kefe'ye teşrif ve eyalet-i mezkûrun sipahileri dahi kanûn üzere harçlıkları olanlar meşhada kalan sipahilere harçlık getürmek için eyalet beyleri arzı mucebince izin ve nevrüz-ı sultanîd Kefe sahrasında mevcut olmak şartıyla yedlerine buyruldu verilüb mucebince defterhane-i âmire defterlerinin mîr-i mîran ve cebe kayıtlarına dahi şerh ve yedlerine suret verildi.

Derbeyân-ı câsus an canib-i Nogay — Seksen dört ramazanında(1770) Kefe'ye Nogay-ı mezkûrun mollalarından İdris Efendi nâmında bir kimesne gelüb Kefe müftisinden ve gerek Bahçesaray ve sâir mahallerin müftilerinden fetva taleb eder ki bizim tâifenin mirzaları cümlemizi Moskov tarafında Kuban nâm mahalle geçirüb iskân etmek isterler lâkin ulemamız cevaz vermeyüb eğer gitmek lâzım gelir ise fevt olanların namazları kılınmaz deyü cevap verildikde mirzalar mücerred kendü kavli-i hodları-nızdır deyü nizâ' vâki olmağla ulemamız dahi cevap verüb eğer bizlere i'timad olmaz ise Kırım içinde olan ulemadan sual ve müftilerinden fetva gelsün bakalım sonra ma'lûm olur deyü bu madde için bizi irsal eylediler deyü serasker hazretlerine takrir verüb gitdi şehir ve kasabaları geşt ü gûzar ve türlü türlü mühiş havadisler verüb yine kabîlesine gidüb Kefe'nin ve ordunun zahîre ve hazînesi ve kışlada olan askerin killeti ve Kefe ve Karasu ve sâir mahallerde zimmi raâyâların Moskov tarafına meyli ve Kefe müslümanlarının yerlisinin dahi gün-be-gün firar eylediklerini takrir verüb anlardan ziyade takvîyet bulub Moskov tarafına haber ba'dehu yine mezbûr İdris Kefeye ticaret tarikiyle vâfir kitab götürüb sata. Hattâ bir gün ordu kadısı Osman Efendi, divan kâtibi Ali Efendi ve sâir ahablar hakirde eğlenürler iken mezkûr İdris dahi gelüb birkaç parça kitap çıkarub bu kitablari bizim mollalarımız verdiler ki sativer deyü zira akçaya müzayakaları vardır sizler alın dedikde divan efendisi şimdi biz-

[28] Sahip Giray II. S. O. III, s. 187, *Gülbün-i Hanan*, s. 191-192

lere lâzım değildir bizlerin vardır lâkin çarşıda olsun yerlü olsun alurlar deyü cevap verdiklerinde bu hakir dahi tebessüm etmekle kadı efendi, divan kâtibi efendi hakire sual ve ibram edüb hakir dahi hatıra bir şey geldi ana binâen gülerim dedim Nenin gibi deyü tekrar sual olundukda hulefâ-yı Abbasiyeden Harun ür-Reşid bir gün şikâra gider iken esnâ-yı rahda karındaşı Behlül'e tesadüf edüb görse kim yerde bir kebir sütun yatur. Behlül ol sütunun bir başını yerden kaldırub yine birağur ol bir başını yerden kaldırub yine birağur ortadan yapışur kalkmaz bu gûna çalışur iken üzerine varub karındaşından bu keyfiyeti sual eyledikde Behlül cevap edüb işbu sütunun bir başını dünya ve bir başını âhiret farz eyledim lâkin dünyaya yapışdım âhiret kalur âhirete yapışdım dünya kalur ortadan yapışdım sütun kalkmaz buna çalışdım demiş. Vakiâ Nogay ulemasına müşkildir zira kitab ile kefere tarafına gitseler kefere itimad etmez gerüde kimesne kalmaz ki kitab ile çar-nâ-çâr bu Kefe şehrine getürmüş ki akçaya değışib gideler buna çalışurlar dedikde hemen İdris kalkub gitdi ve ba'de zamânin reâya kıyafet gelüb zirde zikrolunur Serasker Paşa Or kalesine gidüb kethudası ve sâir asker orduda metris almak üzere iken bu İdris Efendiyi Kefe ahalişi bilüb casusdur deyü tutulub ve serasker kethüdası İbrahim Ağa dahi mezbûru ordu Ağası Kürd Osman Ağaya irsal eyledi ki serasker hazretleri gelinceye değın hapis ola. Ağa-yı merkum mezkûru salıverüb mezbur İdris yine serasker Paşa ordusuna geldikde başka kılık ile gelüb Rubat²⁹ kalesine asker tertib olunur iken askere iğva verir iken tutulub müşarüni-leyh hazretlerine götürüb söyledüb keyfiyet-i sabıkları var ana binaen hapis olmağla ordu ağası mezbûrun habs olduğı yerden almak sevdâsında olduğunu Paşa hazretleri haber alub mezbûru ordudan Kefe kalesine gönderir iken esnâ-yı rahda Dizdaroğlu Ali Ağa haber alub mezbur İdrisi askerine pare pare etdirdi. Keyfiyet-i hal bundan sonra malûm olur. Biz yine sadede gelelim Ba'dehu bahar vakti gelüb mevsim-i derya oldukda üç ay mürur eyledi ki kat'an ne bir gemi ve ne hazîne ve ne zahîre ve ne asker ve mühimmat ve ne donanma-yı humayundan bir haber zuhûr eyledi. Bu esnada küffar-ı hâksar dahi Kırım üzerine hareket ve askerın meştada kalanları ta'yinat ve mande isteriz deyü nizâa müeddi bahaneler peyda etmeleriyle dürlü dürlü hâletler zuhûr edüb ve Defterdar Emin Bey ve Nüzül Emîni İsmail Ağa bunların dahi hal ve keyfiyetleri bir gûnadır ki zira tafsili iktiza eyledi. Mukaddema zikri mürûr etmişdir ki Or sahrasında iken çapula asker tertibinde ta'yinat ve mande ve meştâ için kalede olan askere ta'yinat için zahîre ve akça iktiza etmekle ibtida Kırım'a gelen Süleyman Efendi ile mezbûr Nüzül

[²⁹] = Arabat

Emini Ağa bizde zahîre ve akça kalmadı ve ordudan dahi bu âne değin bir akça ve bir habbe gelmedi deyü cümle muvacehesinde cevab verdiklerinde cümle ocaklu dahi bizlerin ta'ynatı ve güzeste-mândeleri vermedikçe kalede kışlamayuz dediklerinde hemen serasker-i âli-şan hazretleri der'akab yedeklerini bozub rahtların ve kesmelerin ve kendi parmağında olan cevahir hatemi ve mücevher sairlerini Defterdar ve Nüzül Emini yedlerine teslim ve mucebince tahviller alınub işbu şeyleri gerek satub ve gerek rehin koyub akça tedarük edüb iktizasına göre erbab-ı ta'ynata ve meştada kalan bayraklara verile deyü müşarünileyh ferman etmekle mezburlar dahi vech-i meşruh üzere akça tedarük edüb kalede kalanlara ve orduluya eda olunub ba'dehu ocaklu defterdarı bağlayub alub Kefe'ye gitdikleri balâda zikrolunmuşdur. Serasker hazretleri dahi Karasu'da kışlada idi. Ol kış defterdar Süleyman Efendi azil ve yerine Emin Bey Efendi defterdar nasb ve Kırım ordusu için ber-vech-i peşin yüz kese akça Defterdar Efendiye teslim olunub mer-kum Efendi ordu-yı humayundan kalkub Kili ve Akkerman'da mezkûr hazt-neyi bozub içinden köle ve cariyeler alub Âsitane de hanesine irsal ve sâir masarifate ederek yirmi kese akça sarf edüb fermanları seraskere ibraz eyledikde derun-ı evamirlerde yüz kese akça ber-vech-i peşin irsal ve iki yüz kese akça dahi irsal olmak üzeredir deyü tahrir olunmuş Defterdardan sual olundukda yüz kese bana teslimdir lâkin yirmi kese-sini sarf eyledim zira benim mîrîde yetmiş kese alacak akçam var idi Ana binaen aldım muhasebede mahsub olunur ve iki yüz kese dahi gelmek üzeredir deyü takrir ve sabık defterdar Süleyman Efendiye bu-yuruldu irsal olundu ki Kefe'den kalkub gelüb Karasu'ya gelen Defterdar ile muhasebe göresiz deyü varan mübaşir ile gelüb sâbık ve lâhik defterdarlar ve Nüzül Emini Ağa ve sâir ordu ricali ve Ordu Kadısı Efendi dahi cümle hâzırün bil-meclis iken Or Kalesinden mahzar ve kadısından i'lâm ile bir tatar gelüb kâğıdları serasker-i âli-şana verüb ba'dehu krraat olundukda geçen bahardan baki kalan Defterdar ve Nüzül Emini ma'rifetiyle kalan mahalde on sekiz bin kile zahîre vaz'olundu Lâkin mahalli harab olmağla yağmurdan ve kardan cümle zahîre çürüyüb bu hale girmiştir deyü bir astar içine ol zahîreden nümune koyub irsal etmiştir İmdi bu hal cümlenin malûmu olunca sâbık Defterdar ve Nüzül Emininden sual edüb meşta için Or kalesine ve orduluya zahîre ve gerek akça yokdur deyü cevab verdiniz ve benden bunca eşya alub rehn ile akça tedarük etdiniz bu zahîre nedir i'lâm olunmuş deyü Paşa Hazretleri hitab edince mezbûrân cevablarında gerçekdir lâkin belki fiçılar ardında kalmış ola deyü sükût eylediler Ma'lûm oldu ki Padişah-ı âlem-penah Hazretlerine hizmetleri ne günedir Hulâsa-i kelâm Defter-

dar-ı cedîd Emin Beyefendi dahi Şikk-ı evvel bil-fiil ordu Defterdarı mi-sillü ünvan-ı kâzibe ve kesret-i etbâ' ile olan mal-ı mîriyi itlâf ve ordu-y-ı Kırım için ibtida sene-i sabıka Defterdarına verilen peksimetden bâki kalanı ahz ve dakîk mübayaa eyledim deyü mîrî takas ve bâki hizmetleri buna kıyasdır. Ocaklu tarafile hoş olub bilâ buyuruldu kendi tezkiresiyle bilâ mucib eşhasa ta'yinat verilüb lâkin seraskere ve ashab-ı ta'yinat olan ordu ricâline senede altı ay olur ki ta'yin verilmedi ve zahîre ve hazîne killet üzere gelür idi. Geldikde dahi zikrolunduğu vech üzere idi Hattâ ordu-yı Kırım için bir ferman geldi ki mukaddemâ yetmiş sekiz ve dokuz (1764,1765) senelerinde Ahsîha (احسنة) orudusunda³⁰ bâki kalan şu mikdar arpa ve şu mikdar dakîk Faş³¹ kalesinde hâlâ mevcut olmağla sen ki seraskersin Kefe'den gemi irsal ve ber-muceb-i ferman-ı âlişan ol zahîreyi getürdüb iktizasına göre ta'yinat viresiz deyü halbuki Kefe'den Faş kalesine iki ayda gemi varub gelmez ve bir de iki ay asker zahîre bekler mi Serasker hazretleri naklede ki bundan akdem Çıldır valisi Gürcü üzerine serasker iken bu zahîre için ferman geldi ki eğer iktiza ederse Faş kalesinde zahîre vardır irsal olunan Başmuhasebe defteri mucébince alasin deyü ber-muceb-i ferman-ı âli âdemler irsal olundu Zikrolunan zahîre de bir habbe kalmamışdır deyü arz ve ilâmları geldikde Âsitaneye irsal olmuş idi. Yine ol zahîre için ferman gelür hal neye varur bilmem derler idi Ana binaen balâda zikrolunmuşdur ki evvel baharın üç ayı mürür edüb hazîne ve zahîre ve asker ve mühimmat lâzımından eser yok. Ol esnada Nogay Tatarı ittifakiyle küffar-ı hâk-sar Or kalesine hareketi nümayan iken Kırım Hanı Selim Giray³² Hanın Kalgası (Kalgayı) olan karındaşı Mehmet Giray gelüb Kırım'a Bahçesaraya gitmekle serasker-i âli-şan hazretleri der'kab Mehmet Giraya tahrirat irsal edüb bir saat evvel ordu için araba lâzımdır zira küffarın Or kalesi üzerine hareketi vardır deyü ifade olundukda Kalgay Sultan dahi cevab verüb araba tedarük olur lâkin ücretsiz olmaz Zira ehl-i kuranın yedlerinde emr-i şerif vardır ber-muceb-i emr-i şerif Defterdar Efendi ber-vech-i peşin eda etmeğe muhtacdır malûm-ı saadet oldukda biz de karîben Kefe'ye varmak üzereyiz deyü müşarünileyhe kaime tahrir ve irsal ve kendü rical-i Kırım ile Kefe'ye gelüb kaide-i rüsûm üzere ikram olundukdan sonra Kalgay Sultan ile gelen rical-i Kırım davet olunub bazı mükâleme ve müzakere olunub ba'dehu cümleye serasker-i âli-şan hitâb edüb şimdi bize lâzım olan bir saat evvel

[30] Çıldır valisi Vezir Hasan Paşa kumandasında tertip edilen Gürcüstan seferi. (Vasîf Tarihi), C. II s. 171, 181-182.

[31] = Poti.

[32] Selim Giray III. (2. defâ) S, O. III, s. 57, Gülbün-i Hanan, s. 183-185

meşhada bulunan askeri Or kalesine göndermekdir Zira size ve bize hizmet-i din ü devlet ve muhafaza-i kılâ' ü memleket ve ibad-ullah vâcibe-i zimmetimizdir ve ötedenberü Kırım ordusuna mutâd üzere araba verile gelüb lâkin ücretle verildiği ma'lum değildir eğer bu sene-i mübarekede ücretle araba verilmek için ferman-ı âlî-şan sâdir olduysa bize ferman gelmedi ve gelse dahi bizde ve Defterdarda hazîne yokdur ki verile Zira dört yüz kese akçaya muhtacdır lâkin Devlet-i Aliyyeye tahrir edelim ne güne ferman-ı âlî zuhûr eder ise ferman Padişah-ı âlempenah Hazretlerindedir Şimdi mevcut olan askere iktiza eden araba verile ki Or kalesine bir saat evel gidelim deyü ol vezîr-i gayûr-i sahib-tedbir hazretleri cümle muvacehelerinde eda-yi meram etmekle gayri iktidarları olmayub Kalgay Sultan ve sairleri dahi riza gösterüb arabalar verelim deyü hatm-i kelâm eyleyüb kalkub gittiler. Bundan sonra araba verilmeyüb ve bunca tahrirat ve âdemler irsal olundu faide vemedi. Ol eyyâmlarda Kırım Hanı Selim Giray Han Hazretleriyle Kal'a-i Cedîd⁹³ ve Rubat muhafızı olan Kefe valisi Abaza Mehmet Paşa⁹⁴ Hazretleri ordu-yi humayundan kalkub Kırım canibine geldiklerinde Han Hazretleri Bahçesaraya ve Abaza Mehmet Paşa yirmi iki etbâiyle Kefe limanına gemiyle gelüb şehir derununda konak döşenüb oturub ve Serasker-i âlî-şan Hazretleri rûsûm üzere görüşüb esnâ-yi kelâmda Mehmet Paşa Serasker-i âlî-şana Paşa karındaş ben sizinle Or kalesine giderim ve hizmetde olurum ve bana Han Hazretleri dahi yarlık vermişdir ki ister isen kal'a-i Cedîde git ister isen Kefe'de otur yahud Serasker-i âlî-şan ile Or Kalesinde bulunasız ne buyurursuz dedikde Serasker-i müşarünileyh dahi Paşa karındaş Padişah sana Kefe'yi mansıb verüb Kal'a-i Cedîd ile Rubatı muhafazaya ferman vermiş Benim maiyetime me'mur olmak üzere ferman var mıdır dedikde hayır yokdur lâkin han hazretleri yarlık verdi Serasker-i âlî-şan Hazretleri tekrar cevab edüb sana lâzım olan emr-i padişahî üzere karadan me'mur olduğun kaleleri hişz ve muhafazadır ve derya tarafından dahi donanma-yi hümayun gemileri muhafazaya me'murdur lâkin vaktini üç ay tecavüz etmekle kaleler bu ana değin boş kalmışdır kerem edüb buyurasız deyü emir olundu lâkin emre imtisal edüb gitmedi ve donanma-yi hümayun ve zahîre gemileri hakikat-i hal vaktini üç ay tecavüz etdikden sonra gelen zahîre ve hazîne kalîl olmağla askere nefret hâsıl olduğundan başka asker içine nice havâdis peyda olub zira her birinde birer vak'a-i azîme zuhûr etmişdir ki istimai mucib-i melâldir Hasıl-ı kelâm-ı hikmet-encam Anadolu tarafından gelen bayraklar ile Dizdar oğlu gibi nâm şakiler

[93] Yeni kale

[94] S. O. IV, s. 253

ve ol misillü kimesneler ile müşarünileyh Abaza Mehmet Paşa'nın fikr-i fâsîdelerinden Tatar dahi fürce bulub, *bejt*:

Mir'ât-i Sikender gibidir tab'-ı lâtîfin

Baki ne diyem k'olmıya³⁵ ma'lûm-ı şerifin

hâsıl-ı merâm Serasker-i âlişan Han Selim Giray Hazretlerine tebrik (تبرک) için tahrirat ve hedâyâ irsal ve ordu-yı Kırım için araba matlûb etmekle Han Hazretleri dahi arabalar yakında irsal olunur deyü tahriratı gelüb vezir-i mükerrem Serasker Paşa da donanma-yı humayunla gelen Kaptan Paşa vekili Hasan Paşaya³⁶ me'mur olduğun kaleleri bir saat evvel muhafaza edesin deyü buyruldu irsal ve Kefede mekseden Abaza Mehmet Paşaya dahi ba-ferman-ı âli me'mur olduğunuz Kal'a-i Cedîde buyurasız ki küffar-ı mesfur ol caniblere asker tertib etmişdir deyü ana dahi buyruldu tahrir olunub Mehmet Paşa cevabında benim hazînem ve zahîrem ve etbaim yokdur bana akça ve zahîre ve kırk esb ve hayme ve çerge verile ki kal'a-i mezbura gidem yohsa Han-ı âli-şan Hazretleri yedime yarlık vermişdir Kefede ikamet ederim deyü meks etmekle mu-maileyh Hasan Paşa dahi kal'a-i mezbûreye gitmeyüb Kefe kurbunda Kerş³⁷ (کرش) nâm limanda karar edüb ve bu hal üzere iken Han-ı müşarünileyh Hazretlerinden Seraskere tahrirat gelüb mefhumunda küffar Or kalesi nâm mahalle geldi bir saat evvel mevcut askeriniz ile gelüb yetişesiz araba gelmedi deyü meks olmıya zira ben kendim (geldim) deyü hatm-i kelâm etmişdi. *bejt*:

Edemez def' sakınmağla kimse kazâyı³⁸

Bin sakın sen yine ol olacak olsa gerek³⁹

Müşarünileyh Serasker derakab divan edüb ocaklu ve bayrak ağaları ve alay beyleri ve Mısır askeri ve zabitlerini ve ricâl-i ordu cümlesi serasker huzuruna gelüb Han-ı âli-şandan gelen tahriratı vezir-i âli-şan hazretleri ifade buyurdıklarında cümle ocaklu ve sâirleri cevablarında bize araba ve zahîre olmadıkça Or kalesine gider yokdur deyü cevap verdiklerinde Serasker-i âli-şan Hazretleri ferman edüb Mısırlı ve sâir sipah ve kapı halkıyla giderim yarın hazır olsunlar deyüb divan bozulub ertesi gün seksan beş rebülevvelinin on ikinci günü (=25.VI.1771) Kefe'den Serasker Paşa Hazretleri kalkub Han Hazretlerine kaime irsal

^{35]} = Ki olmaya.

^{36]} Kapdan-i Derya Gazi. Hasan Paşa olacak. S. O. II, s. 159-160

^{37]} = Kerş.

^{38]} Vezn icabı mısra şöyle olacaktır: (Edemez def' sakınmakla kazayı kimse)

^{39]} Mısra (Bin sakınsan da yine ol olacak olsa gerek) suretinde olmalı.

ve kerem buyurub bizler ol tarafa varmayınca ilerüye teşrif buyurmyasız ki Beydeğirmeni nâm mahalde kavuşalım İn-şa' Allâhü taâlâ üç güne değin varırım deyü kaimede tahrir olmuşidi. Tahrirat-ı mezkûru Han-ı müşarünileyh erkân-ı devlet-i Kırım'a ifade edüb ol esnada Or Beyi olan Sahip Giray ve Han Ağası İslâm Ağa ve Celâl Mirza ve İnayetşah Mirza ve sairleri ve Şirin Beyleri ve derun-ı Kırım'da sâkin olan Canboylu تېشغو (?)oğlu nâmân Nogayların fil-cümle mirzaları Han-ı âlî-şana baş urub padişahım iki senedir ki Osmanlı Seraskeri nâm ve şan sahibi olub bizlerin hizmetleri gerek Han Hazretlerinin ve gerek Devlet-i Aliyyenin malûmları olmadı Kerem edüb bu sene-i mübarekede Han efendimiz hazretlerinin yüzünden nusret ola ki biz kulları dahi şâd ola deyü her birleri reca ve niyaz edüb halbuki Han-ı âlî-şan Hazretleri bir saf-dil zat-ı şerif olmağla nâm u şân almak için gerçek hayal edüb inanub Serasker Paşaya bakmayub hemen doğru kal'a-i Or'a vardığı gece Serasker Hazretleri dahi mezkûr Beydeğirmeni nâm mahalle varmışidi ve Han Hazretleri buraya gelür deyü bir gün meksedüb meğer Han Hazretleri ol vardığı gece Tatarların küffar ile beyinlerinde işaretleri var imiş Ana binaen kal'aden top atılıb ehl-i kal'a Han-ı âlî-şan Hazretleri geliyor deyü cümle temâşaya çıkub küffar-ı bed-fial bu işe ma'hud olub doğru Or kapısına gelüb içe-rüden dahi kapı açılıb iki canibe mezkûran Mirzalar ve Şirinler ve Nogay Tatarı ve sairleri saf saf durub kâfirler içerü girüb derun-ı kal'ade olan askerin kimi firar ve kimi şehid ve esir olmakda iken kavm-i mezkûran şâdman olarak Han Hazretlerinin canibine gelüb bire meded Han-ı âlî-şan iş işden geçdi yalan deryası taşı kefer kal'ayı aldı ve topları bu tarafa çevirdi deyü feryad ile Han Hazretlerinin yanına girdiler. Han-ı âlî-şan namu-şan almak gayretinde iken der'akab kararı firara tebdil edüb hakka Tatar-ı saba-reftar imiş. Bu keyfiyet yirmi saat zarfına Seraskere haber gelüb Han Hazretleri ne tarafdadır deyü âdemler ta'yin olunub bir mahalde Han-ı gayûru bulub ve bu halden sual olunub lâkin bu keyfiyet misâl-i zaman-ı Tufan-ı Nuhda mârın⁴⁰ hazret-i Nuh aleyhis-selâma gelüb lâhımlardan leziz olan kangisi ise bana nasib olsun dua kıl ben dahi işbu sefinenin deliğini tutub sefine halâs olur dedi. Muradı insan eti idi Tatarların kal'a vermesi gibi ba'd et-Tufan mezkûr mâr Nuh aleyh is-selâm'a gelüb Hazret-i Nuh bildi kim mârın bundan muradı benî âdem üzerine musallat olmaktadır. Nuh aleyh-is-selâm eyitdi bir kimseyi irsal edelim ki cemian lühûmün lezzetini görsün gelüb haber versin Mâr-ı mezbûr zarurî râzi oldu Bu hizmete sivri sineği سورسکی gönderdiler. Ol cümle lühûmu gördü Gelir iken kırlangıç nam tayra düş oldu. Kırlangıç kanden gelirsin dedi Mezbur sinek dahi lühûm-ı dünyayı cemian gör-

⁴⁰] Yılan.

düm insan etinden leziz görmedim dedi Kırlangıç eyitdi şu dilini ağzı-
ma ver tâ kim ben dahi lezzetine istidlâl edüb Nuh aleyh-is-selâm hu-
zûruna bile⁴¹ varub şahadet edeyim dedi. Sivri sinek dilini çıkardı kırlan-
gıç minkariyle dilini mikras-vâr kesdi. Sivri sinek lâl olub vızırduya
(وزردويه) başladı. Huzûr-ı Nuh'a gelüb ne ded'ğini kimsene bilmez idi
Kırlangıç ilerü geldi Ben bunun dediğini bilirim dedi Dünya lühûmun-
dan ancak kurbağadan leziz et yokdur deyü şahadet etdi. Bu hikâye-
ye göre kezalik Nogay Tatarı Kırım Tatarının dilini kesdi Kırım Tatarı
şimdi vızırduya başladılar. Biz gelelim sadede balâda zikrolunduğu üzere
Han Hazretleri tahrirat yazub benim karındaşım Paşa Hazretleri kerem
edüb Karasu'ya teşrif buyurasız ki bizler de varalım bunun çaresi nedir
bir meşveret edelim mukadderim böyle imiş deyü tahriratı gelüb keyfi-
yet ma'lûm olub Serasker-i âlf-şan Hazretleri dahi Karasu'ya gitmek üzere
iken Nogay Tatarı tâifesinden bir tatar gelüb haber verdi ki bu gece
Serasker ordusunu Tatarlar şikâr edeceklerdir malûm ola deyüb gitdi
Serasker Hazretleri gelecek var ise gelsin Allâhu taâlâ Hazretleri kerim-
dir Meğer ol gece mesfur küffar Rubat kalesine varub zabtedüb ve
derununda olan bir mikdar askeri esir ve şehid edüb kale haricinde
olanlar firar edüb ve bu kalenin neferatı ekserisi Tatardır ve lâkin ka-
lede sakin olmazlar ve bu firar edenler Kefe'ye gelüb feryad etmeleriyle
cümle Kefe'nin ahali Abaza Mehmed Paşaya gelüb hal ü keyfiyeti
haber verdiler. Ol vezîr-i gayûr Hazretleri dahi hazînedarı olan bahadır
Feyzullaha beş on atlu ile var şu kâfirlere gözük deyü emredüb hemen
ol bahadır gûya kahraman-ı zaman, bî-perva kaleye varub sığamadı
geldi Ehl-i necimce rasad çıkdı i'tikadı gibi çürük çıkdı Sonra Kefe'lüler-
den biraz asker gidüb kal'a-i mezbûreye bir saat yerde küffarile muha-
rebe edüb lâkin asker-i islâm bozulub gerü gelüb Kefe'de olan ocaklu
askeri Abaza Mehmed Paşayı taşra çıkarub bir münasib mahalde metris
alına deyü cümle şehirlü ibramiyle bir mahalde metris aldılar ki ne
İslâma faidesi var ve ne kâfire ziyarı var idi Velhasıl Serasker vezîr-i
âlişana bu tarafın keyfiyetini arz ı mahzar etmek meşveretinde iken
Abaza Mehmed Paşaya ordu ağası Kürd Osman Ağa ve sair bayrak
ağaları cevab edüb Tatarlar Kırım'ı Moskova verdiler Han Hazretleri
gitdi ve askerimiz firar etmekle arz ı mahzarı kime edelim dediklerin-
de seraskerliğe hasret olan Abaza Mehmet Paşa eğer ben Serasker
olaydım sizleri bu halde bırakub gitmezdim dedikde cümlesi âferin ey
gazi vezîr-i âlf-şan bundan böyle Seraskerimizsin ferman buyur dedikle-
rinde ol anda haber geldi ki Serasker-i âlf-şan gelir Heman zikrolunan
arz ı mahzarları tahrir ve karşı irsal eylediler Vezîr-i müşarünileyh

⁴¹] Beraber

dahi ol günlerde salif üz-zikir Karasu'ya gitmek üzere iken Rubat kalesi yed-i küffara geçdiği haberi gelüb der'akab âdem irsal ve hakikat-i hali bilüb Kefe cânibine avdet edüb gelir iken Handan yine tekrar tahrirat gelüb Karasu'ya varmakda usret vardır Lâkin Rubat kal'asine küffar gelmiş deyü haber aldık sizler de Kefe'ye teşrif buyurub ba'dehu Rubat kal'asine asker ta'yin edesiz ki biz de yirmi otuz bin Tatar ile varırız deyü tahriratı gelüb Serasker Hazretleri mukaddem haber almışdı Esna-yı tarikde mezkûr arz ı mahzar dahi Kefe'ye karîb mahalde vusûl bulub ol gün ahşamı serasker-i müşarünileyh ordu tertib olunan mahalle teşrif buyurmalarıyla ol gece Abaza Mehmed Paşa ordudan kalkub Kefe'ye andan geldikleri kalyona girüb ertesi gün Serasker Paşa Hazretleri sipâhilere metris aldırıldıktan sonra Rubat kal'asine asker tertib olunub Han tarafından üç bin Tatar gelüb Osmanlı ile Tatar aşkeri Rubat kal'asi üzerine varub küffarı Tatar askeri görünce firar edüb ve islâm askeri kâfirler ile ceng ederek küffar kal'aye girüb Tatarlar dek eylediler. Gayri fâide yokdur. Zira bizleri yağma edecekler idi deyü asker dahi nefret-i küllî etdiler Gerü gelüb gerek asker-i ordu ve gerek ahali-i Kefe gecelerde kimi Kırım içine firar ve kimi gemilere gitmeğe başladılar. Gayri çare yok donanmay-ı humayun seraskeri Fazlı kaptana Kırım seraskeri tarafından sakınub gemilere yerlûden ve askerîden bir kimesne komıyasın deyü buyuruldu irsal olunub lâkin çi faide Abaza Mehmed Paşayı görenler bir türlü zabtolmayub cümle ocaklı serasker paşaya gelüb Abaza Mehmed Paşa me'mur olduğu kal'e-i Cedide gitmedi Bari orduya gelsin kerem edüb bir da'vet edim cümlemiz bu hususda reca ve niyaz ederiz dediklerinde paşa-yı âlişan hazretleri bir esb ve tezkire-i mahabbet-nâme tahrir edüb da'vet buyurdıklarında Abaza Mehmed Paşa dahi cevap edüb mukaddema mâtûb olan kırk esb ve kırk kese akça ve zahîre ve hayme ve gayri mühimmat-ı sâire verilür ise çıkarım yohsa çıkmam deyü hatm-i kelâm edüb cümlelerin ma'lûmu oldukda yine ocaklıdan birkaç ağa Abaza Mehmed Paşaya varub kerem edüb ocaklı kulunuz reca ve niyaz ederler ki orduya teşrif buyursunlar deyü eda-yı merâm eylediklerinde Abaza Mehmed Paşa dahi ağalara hitab edüb evvelden gerek idi şimdi çıkmanın ne fâidesi vardır ve bize mukaddema ocaklı ta'yinat vermedi. Şimdi başları sıkıldı da'vet ederler benim taşrada işim yokdur hemen hava olur ise giderim dedikde ağalar gerü mahzun gelüb Abaza Mehmed Paşa ne güne cevap verdi ise seraskere takrir verdiler Paşa-yı müşarünileyh ocaklı ve Mısırlı ve eyalet beyleri ve gayri zabitanları yine meşveret için divan ferman buyuruldu. Cümlesi seraskerin emri üzerine hâzirün bil-meclis olduklarında müşarünileyh hazretleri cümleye hitab edüb ey ağalar

ve beyler cümlemiz din-i mübin ve hizmet-i padişahî uğruna geldik. Benim için buradan gitmek ihtimali yoktur ve sizlerden dahi me'mûldür ki bizim ile hizmet-i din ü devletde olalım deyü buyurdıklarında cümle ağalar da gerçek efendim bizler buradan bir hatve gerü gitmek bizim için dahi yoktur. deyü her birleri yemin ve şart edüb hemen ferman devletlü efendimiz hazretlerindedir dediklerinde paşa hazretleri dahi çünkü böyledir neferatınızı cem'edüb yaya askerinden bir mikdar ve atlıdan dahi olduğu mertebe Rubat kal'esinin üzerine gitmek için kethudamı başbuğ edeyim varsunlar küffar ile bir kere dahi muharebe eylesünler Hak taâlâ kerem edüb bu taraftan bir nusret olursa sonra Or kal'asına dahi gitmek kabildir Zirâ derya tarafından gelecek askerimiz vardır Gerek eyalet ve gerek bayraklar ve zahire ve hazîne ve mühimmat-ı saire in-şâ' el-Mevlâ gelür Şimdilik bunda mevcut olan askerimiz ile Kefenin yerlüsünden metrislere asker tertib olunub ve iki güne dek başbuğ ile ta'yin olunan asker hazır olsunlar deyü ferman etmekle bu vech üzere yaya ve atlı ve serdengeçdi ve sipah ve paşa-yi müşarünileyhin kapısı halkı ve levend ve delü gayruhu enderun ağaları dahi ber-muceb-i ferman-ı âli mumaileyh başbuğ olan Kethuda Bey ile Rubat kal'ası üzerine vardıklarında küffar dahi bir iki saat yere gelmiş iken asker-i islâmı görünce gerü kale canibine çekilüb ve askerimiz dahi vardığı gece bir münasib mahalde metris alınmağa mübaşeret olunur iken mukaddem-i küffar-ı hâksar mukaddem haber alub İslâm askeri üzerimize geliyor deyü Or kal'ası tarafında olan cenerale menzil irsal edüb Tatarlar ile kavlı karar böyle değildi yohsa başka bu bir dek midir? Tatarlar gelsün Türke cevab versünler. Zira bizlere cümle ehl-i Kırım ve Nogay senedler verüb sened aldılar. Osmanlu askeri sizin üzerinize gelür ise bizler cevab verüb def'ederiz deyü itimad verdiler. İşte şimdi üzerimize geldiler eğer böyle kalur ise Or kal'asına dahi asker gider deyü haber varınca ceneral دول غورق (Dolgoruki)⁴² nâm seraskeri olan kâfir kıral tarafından Kırım'a han olan sabık Or beyi Sâhib Giray ve karındaşı Şahin Giraya⁴³ Rubat'dan kâfirlerin tahriyatını ibraz ve ifade edüb mezkûr Sahib Giray der'akab vâfir Tatar ile karındaşı Şahin Girayı baş edüb yedine tezkire verüb asker irsal ve mezkûr Şahin Giray gelüb yanında olan Nogay Tatarı ile askerimizi muhasara edüb ve yedinde olan tezkireyi ibraz etmekle mefhum-ı tezkire: "sizler kimin için ceng edersiniz eğer Kırım için ise biz cümlemiz Kırım'ın kal'alarını Moskov'a verdik ve barışdık. Bize memleket lâzımdır sizlerden ne faide vardır. Ordu-yı humayunun hali ma'lûmdur. Hemen

[42] Genaral Vasili Dolgorüki Krimski

sizler dahi gerü gidüb Kefe'ye varmak hayırlıdır. Eğer muharebe olursa orduyu Nogay Tatarı yağma ederler ves-selâm,, deyü hatm-i kelâm edüb Tatarlar çekilüb bir tarafa kondular ve askerimiz dahi çünkü hal böyledir ceng etmeyüb gerü gelüb gemilere girmeğe âşikâre başladılar ve kimi yine metrislerinden ayrılmazlar idi. Lâkin ne faide cümle şehirlü taraf be-taraf iskelelere varub tonbazlara binüb gidüb zira yerlünün emlaklerinde Kırım ahali kefil olub ancak askerimize dehşet vermek için kavlı olmuş idi ki sonra geldiklerinde yine herkes emlakini zabtede ve yerlü dahi reâyâları dahi bu sırra vakıf idiler Hakikat-i hal sonra cümle ehl-i islâm hanesini ve dekâkîn ve emlakı bizimdir deyü zabt ve ba'zılarını küffar zabt eyledi. Bu fakir esir oldukda kırk sekiz gün Kefede meksedüb ana binaen bu keyfiyetlere vâkıf oldum ve mukaddem nice suleha zat-ı şerifler ile mülâki olub bil-cümle bu keyfiyetlere vâkıf idik. Lâkin haldir kale gelmez. Zira han olanlar Koşanda meks etmeleri sebebiyle Şirin beyleri ve Mirzalar güne güne efkâr-ı fâsideye düş olub Kırım'da olan eşhas dahi fürce bulub işleri yamandır deyü naklederler idi

Der beyan-ı kabâil-i Tatar ve Nogay— Lisan-ı etrâk on iki nev' üzere kelimat ederler. Bu kavmin ibtidâ-i tulû'ları Mâverâünnehir'de şehri Haman'dan hurûc edüb Al-i Dânişmendîye ve Âl-i Akkoyunlu ve Âl-i Selçukiyan ile ibtidâ Rum'un bu diyarlarına kadem basub her biri birer diyara istilâ edüb günâ-gün lehce-i mahsusaları vardır. Lisan-ı Türk-i kadîm Tatarıdır. Anların dahi on iki lisan-ı günâ-günleri vardır. Bu Türkmenler anlardan müteferriktir. Kavm-i Mogol, kavm-i Bogul (بوغول) kavm-i etrak-i Kazak (قوزاق), kavm-i Hişdek (هشدهك), kavm-i Dağıstan, kavm-i Lezgi (لزي), kavm-i Kumuk (قومق), kavm-i Kalmuk, kavm-i Tatar-ı Buhara, kavm-i Nogay-ı Ormenbêt (اورميت), kavm-i Ulu Nogay, kavm-i Kiçi (كچي) Nogay, kavm-i Şaydak (شيداق) Nogay, kavm-i Haydak (هايDAQ)=Kaydak Nogay, kavm-i Kazan Tatarı, kavm-i Badrak (بادارق) dır, kavm-i Tataridir İşbu zikrolunan kabâil Kırım Terek Tatarıdır ve Türkmen ve Âl-i Osman cümlesi bunlardır. Amma Kumuk (قومق) Tatarı ve Çin ve Fagfur ve Hata ve Hoten ve Moskov maverâsından karanlık dünyaya varınca Kumuk (قومق) Tatarı başka Tatarıdır. On iki tâyesi ve şahları vardır ve on iki lisanları vardır kim birbirlerinin lisanlarını anlamak ihtimalleri yokdur. Cihani tutmuş bir alay kavimlerdir amma Kalmuk kavminden Moskov kıralı ve Fagfur ve Kazak tâifesi bizâr olmuşlardır. Zira rüy-ı arzda cenab-ı bâri iki kavmi bî-hesab halk etmişdir biri Mısır cezîresinde on iki melik hükmünde Karalar kavmi çokdur ve biri de bu Kalmuk çokdur

(Arkası var)